

Araştırma Makalesi

Küresel Dönüşüm Sürecinde Biçimlenen Sivil Toplum: Korporatizmden Yönetişime Yeni Hegemonya Ağları

Hakan REYHAN¹

ORCID 0000-0002-5948-3954

Ayşen Satır REYHAN²

ORCID 0000-0001-8623-709X

Öz

Küreselleşme sürecinde küresel sermaye ile iç içe olan devletlerin hegemonik bir “yönetme aracı” olarak kabul ettirilmeye çalışılan yönetim modelinin esasında mevcut neo-liberal biçimlenişi dışında iki farklı biçimi daha vardır. Bunlardan birincisi, devletin oldukça güçlü olduğu ancak sivil toplumun yer almadığı veya etkisiz olduğu bir yönetim biçimi olan korporatizm; ikincisi, sivil toplumun olması gerektiği gibi demokratik kitle örgütü misyonu taşıyarak, yani sermaye tabanlı değil, doğa, emek ve halk tabanlı bir ulusal/global network ağı içerisinde temellenerek etkinleştiği çevresel yönetim. Bu iki yönetim biçimi, sermayenin belirleyici olduğu ve hali hazırda yaygın bir şekilde uygulanmakta olan mevcut neo-liberal yönetim biçiminin yarattığı hegemonik anlayışla temel bir ideolojik zıtlık içerisinde konumlanmıştır. Korporatizm, sivil toplum ve demokratik süreç ile mesafeli duruşundan dolayı neo-liberal yönetimin biçimsel katılımcılık işlevinden uzak, eskide kalmış bir deneyim olarak kabul edildiğinden güçlü bir alternatif olarak görülmemektedir. Devlet ve sermaye dışı bileşenlerinin özel çevreci duyarlılıklarından dolayı sermayeden bağımsız, sonuç getirebilecek, çözüme odaklı somut bir katılım sürecini gerektiren çevresel

1. Prof.Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi, hakanreyhan@hitit.edu.tr

2. Doç.Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi, aysensatireyhan@hitit.edu.tr

yönetişimin ise neo-liberal yönetim doğru alternatifi olarak etkin olabileceği gözlemlenmektedir. Makalede sivil toplum kavramı merkeze alınarak her üç farklı yönetim biçimlenişinin aralarındaki farklar üzerinde durulurken mevcut hegemonik küresel gelişim sürecinin hangi formu egemen kılmaya başladığı ve mevcut iklim krizi/ekolojik kriz dikkate alındığında hangi formun karşı-hegemonik çözüm çerçevesi oluşturabileceği de tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Yönetişim, sivil toplum, neo-liberal yönetim, korporatizm, çevresel yönetim, hegemonya

Civil Society Formed in the Global Transformation Process: New Hegemony Networks from Corporatism to Governance

Abstract

The governance model that is being tried to be accepted as a hegemonic “management instrument” of states that are intertwined with global capital in the globalization process actually has two different forms other than its current neo-liberal formation. The first of these is corporatism, which is a form of governance in which the state is quite powerful but civil society is not involved or ineffective; secondly, environmental governance, in which civil society is enabled by carrying the mission of democratic mass organization as it should be, that is, by being based within a national/global network of networks based on nature, labor and people, not based on capital. These two forms of governance are positioned in a fundamental ideological contrast with the hegemonic understanding created by the current neo-liberal form of governance, in which capital is the determinant and which is already being widely applied. Corporatism is not seen as a strong alternative because it is considered to be an experience far from the formal participatory function of neoliberal governance due to its distant stance with the democratic process. However, it is observed that environmental governance, which requires a concrete participation process that is independent of capital, that can bring results and focused on solutions, can be considered as an alternative to neo-liberal governance due to the special environmental sensitivities of the state and its non-capital components. Based on the concept of civil society, the article will focus on the differences between all three different forms of governance, and then it will be indicated which form of governance the current hegemonic process has started to make effective. In addition, considering the current climate crisis/ecological crisis, it will also be discussed which form can create an alternative solution framework.

Keywords : Governance, civil society, neoliberal governance, corporatism, environmental governance, hegemony

Giriş

Kapitalist/neo-liberal ekonomik sosyal düzenin iyiden iyiye hâkimiyet kurduğu mevcut küreselleşme çağında, daha önce ulusal devletin piyasa ve demokrasi sınırları içerisinde faaliyet alanı bulabilen toplumsal örgütleniş biçimleri de yeni duruma uygun bir hal alıp başkalaşmaya, dönüşmeye başladı. Bu örgütleniş biçimlerinin -zaten yapı itibariyle burjuvazi ile içli dışlı olmasından kaynaklanıyor olsa gerek- yenedünya düzenine göre en uygun manevra yapabilen ve dönüşebilen türünün sivil toplum kuruluşları olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreç, çokuluslu şirketlerin ulusal devletleri, ulusal sınırları tehdit edecek ölçüde hâkimiyetlerini genişlettiği ve bu hâkimiyetlerini, ona uygun olarak küresel bir 'sosyal bilim' paradigması da oluşturarak, karşı konulamayacak/tartışılmayacak bir bilimsel gerçekmiş gibi meşrulaştırmaya çalıştıkları bir süreçtir. Buna paralel olarak bu dönemde, küresel sermayeden beslenen ve çokuluslu şirketlerin girmeye çalıştığı ulusal yapılarda, adeta bir beşinci kol misyonuyla, kültürel "altyapı" hizmeti gören küresel sivil toplum kuruluşları, yerel sivil toplumu da, sermayenin "siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal hegemonyasına" açık hale getirecek şekilde hızla oluşturulmaya başlandı (Çavdar, 2006; 50). Küresel sermayenin önündeki iki büyük engel olarak gördükleri ulusal devlet ve işçi sınıfı bütünlüğünü/birlikteliğini özellikle bertaraf etmeyi hedefleyen bu sürecin mimarı olan küresel sermaye aktörleri, aynı zamanda doğal coğrafyaları, ekosistemleri de geri döndüremeyecek biçimde tahrip ederek, iklim dengesini bozarak felaketlerin en büyük nesnesi haline dönüşen yoksul ülkeleri ve emekçileri de tamamen yaşam imkânlarından mahrum eden bir bağımlılık ilişkisine sürüklediler.

Elbette büyük bir sömürü ve rant ekonomisi yarattıktan sonra ekonomik ve ekolojik krizlere gebe olan bu süreç, sendikalardan siyasi partilere; meslek odalarından vakıflara; derneklerden federasyonlara; belediyelerden üniversitelere kadar bütün "kamusal" işgören devlet dışı örgütlenmeleri, özerk kuruluşları ve yerel yönetim unsurlarını tesiri altına aldı. Ulusal devlete karşı "çıkar grubu" olarak belli sınıfın istemleri doğrultusunda "demokratik baskı" yapmakla yetinen klasik sivil toplum örgütlenmelerinin yerine, (elbette yine sınıfsal saiklerle) ulusal devleti etkisizleştirmeyi amaç edinmiş yeni bir sivil toplum anlayışı belirdi. Üstelik bu anlayış, aslında özünde ve kavramsal olarak da sivil toplumla mesafeli olması gereken sendikalara, yerel yönetimlere ve hatta devlete bile kendi değerlerini benimsetmeye başladı. Bu süreçte sivil toplum örgütleri genellikle piyasa ile etkileşim içerisine girdi. Zaten Sivil topluma kavramına, büyük ölçüde piyasa ve sermaye ile ilişkili olarak belirleyici-hegemonik bir işlev ve anlam yüklendi (Zadek, 2011; 429-434).

Bu makalede, esas itibariyle ulusal devletleri ve sendikaları etkisi altına almaya başlayan, bu çerçevede ulusal egemenliği, sosyal devleti, işçi sınıfı kazanımlarını ve ekosistem zenginliğini geriletme eğilimi taşıyan küresel kapitalist dönüşüm sürecine ve bu sürecin dinamosu olan "global sivil toplum" olgusuna odaklanılarak bu küresel eğilimler, doğrudan ilişkili-bağılantılı olduğu yönetim kavramı

içerisinde tartışılacaktır.

Küreselleşme sürecinin “yönetme aracı” olarak kabul ettirilmeye çalışılan “global yönetim”in farklı uygulama ve anlam biçimleriyle birlikte irdeleneceği makalede üç farklı yönetim biçimi ele alınacaktır. Bunlardan birincisi, devletin oldukça güçlü olduğu ancak sivil toplumun yer almadığı veya etkisiz olduğu bir yönetim formu olan korporatizm; ikincisi, sermayenin belirleyici olduğu ve hali hazırda yaygın bir şekilde uygulanmakta olan mevcut neo-liberal yönetim; üçüncüsü, sivil toplumun olması gerektiği gibi demokratik kitle örgütü misyonu taşıyarak, yani sermaye tabanlı değil, doğa, emek ve halk tabanlı bir ulusal/global network ağı içerisinde temellenerek etkinleştiği çevresel yönetim. Makalede sivil toplum kavramı merkeze alınarak her üç farklı yönetim formunun aralarındaki farklar üzerinde durulurken mevcut hegemonik küresel gelişim sürecinin hangi formu egemen kılmaya başladığı ve mevcut iklim krizi/ekolojik kriz dikakte alındığında hangi formun karşı-hegemonik çözüm çerçevesi oluşturabileceği de tartışılacaktır.

Bu çerçevede, öncelikle, sivil toplum kavramını, yönetim sistemi içerisindeki rolünü de dikkate alarak, açıklığa kavuşturmak, bu konuda yapılan değerlendirmelere değinmek gerekmektedir.

Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum, sosyal bilim literatüründe ve reel politik-iktisadi sistem içerisinde üzerine en çok konuşulan, tartışılan kavramlardan birisi olmuştur. Kavram üzerine hem sol/sosyalist hem de sağ/kapitalist düşünce içerisinde olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenmiş tanım anlamında aşağı yukarı bir ortaklık sağlanmışsa da kavramın işlevi ile ilgili herkesin kabul ettiği net bir açıklama birliği oluşturulamamıştır. Sivil toplum, daha çok demokrasi kavramıyla ilişkilendirilmekte ve devletle karşılaştırılarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda en genel “masum”/“saf” ifadeyle sivil toplum; devletin/kamusal alanın dışındaki toplumsal örgütleniş biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden, sivil toplum, günümüzde hükümet dışı örgütler (NGO) olarak da ifade edilmektedir. Elbette, buna ilave olarak sivil toplumun da işlevini belirtebilmemiz için, bu tanımlamayla birlikte devletin nasıl bir devlet olduğunu, toplumsal örgütleniş biçiminin de nasıl bir paradigma çerçevesinde kurulmuş, geliştirilmiş olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Yine, kapitalist bir toplumda sivil toplumun işlevi farklı; küresel kapitalist bir çerçevede sivil toplumun işlevi çok daha farklı olabilir. Ayrıca Gramsci'nin kuramında görüldüğü gibi sosyalist bir sistemde de sivil toplum kavramından özgürleştirici bir model olarak bahsedilebilmektedir. Fikret Başkaya'nın ifadesiyle “sivil toplum demek emekçi toplum çoğunluğu demektir” denilebilmektedir.³

3. Özet olarak, sosyalist siyasal düşünceden ziyade anarşist siyasal düşünceye yakın bir düşünce tarzıyla genel olarak devlet örgütlenmesini bir baskı aracı sivil toplum örgütlenmesini de özgürlük alanı olarak kabul eden Fikret Başkaya'ya göre; “Sivil toplum, devlet dışında olan toplum sınıflarını ifade ediyor. Sivil toplum örgütü de toplumun belirli sınıflarının, gruplarının, kesimlerinin çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan örgütlere deniyor, en azından teorik olarak öyle olması

Bu tür tartışmalar ve farklı farklı yaklaşımlar son iki yüz yıldır devam ede gelmektedir.

Sivil toplum kavramının modern anlamda kullanılması John Locke (1632-1704) ile başlamıştır. Sivil toplumu despotik kralların mutlak iktidarına karşı -deyim yerindeyse- “kurtarılmış alan” olarak gören Locke, sivil toplumu yeni mülk sahiplerinin, burjuvazinin hakları için mücadele edecekleri bir alan olarak da nitelendirmişti. Locke’un yazılarında, “siyasal ya da sivil toplum”, ataerkil otorite ve doğa durumu ile karşılaştırılmıştır. Söylenilen şuydu: “Para ekonomisi, serbest piyasa gibi bir kurumsallık içerisinde kolay alışveriş, uygar ve zeki kişilere rahat ve öncelik sağlayacak teknolojik gelişme ve yasaya bağlı bir siyasal düzen, insan ilişkilerinde doyurucu ve ilerici bir koşulu oluşturmaktadır” (Black, 1994; 288). Locke ve Rousseau “sivil toplum” terimini, toplumdaki ve “doğa durumu”ndan farklı olarak sivil hükümeti tanımlamak için kullanarak pür liberal bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Terimin esas mimarı ise, Marksist terminolojiyi de etkileyen Hegel’den kaynaklanır. Hegel, ekonomi alanında rekabete girmek için aile birliğini terk eden bireylerin dünyası olarak tanımladığı sivil veya burjuva toplumu, devlet ve politik toplumun karşıtı olarak koymuştur. Sivil toplumun genel toplumsal iyiliğe yol açacak bir ussallığı doğuştan barındırdığı konusunda Locke, Rousseau ve Adam Smith’le aynı görüşü paylaşmayan Hegel’e göre evrensel çıkar yalnızca devlet aracılığıyla hüküm sürebilir (Sassoon 2001; 526). Marks ise sivil toplum alanını bireysel bencilliğin alanı olarak resmeder (A.g.e., 527).

Hegel ve Marks çizgisinde sivil toplum; “çağdaş, Batılı endüstriyel kapitalist toplumun devletten ayrı toplumsal, ekonomik ve etik düzenlemeleri anlamına gelir. Marks’a göre, sivil toplumda yasa, yalnızca ayrıcalıklı “burjuvazi” yararınadır” (Black, 1994; 288). Onun sivil toplum çözümlemesinde bencilliğin, çıkar ilişkilerinin ve elbette hepsini belirleyen sınıfsal özellikler ve üretim ilişkileri önem kazanır. Gramsci ise, sivil toplum kavramını, iktisadi ilişkileri de içerisinde barındıran “özel alan” veya “devlet dışı alan”ı işaret edecek şekilde kullanmasına karşın, onun sivil toplum betimlemesi Marks’ın tanımlamalarından çok farklıdır. Ona göre sivil toplum yalnızca bireysel ihtiyaçların değil, özgürlük ve kendini düzenleme potansiyeli barındıran örgütlenmelerin alanıdır. Yine Gramsci’ye göre gelişmiş devletlerde sivil toplum, krizlere, toplumsal patlamalara karşıtı dirençli yapıları oluşturur, bir nevi sığınma alanıdır; sivil toplum, hem alt yapı hem üst yapı hem de egemenlerin hegemonya savaşında bir savunma sistemine karşılık gelir (Fonseca, 2016; 93). Devlet ve sivil toplum arasındaki herhangi bir ayırımı yalnızca metodolojik bir ayırım olduğunu öne süren Gramsci, Marks’ın düşüncesindeki devlet-sivil toplum ayrılığı veya karşıtılığı üzerinden bir çözümleme yapmaz. Devlet kelimesinin, gündelik yaşamda çoğu zaman ifade edildiği gibi hükümet anlamında kullanılmadığında sivil toplumun öğelerini içerdiğini öne sürer ve sivil toplum-devlet arasındaki karşılıklı ilişkinin altını çizer. Ancak

gerekir. Mesela işçilerin sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirmek, işçi haklarını savunmak üzere kurulan işçi örgütleri [eğer gerçekten işçi örgütüyseler] bir sivil toplum örgütü sayılması gerekir” (Başkaya, 2009).

Gramsci, faşizmde olduğu gibi bu iki alanı (sivil toplum ve devlet) eşitleme veya özdeşleştirme çabalarına da karşı çıkar. Sivil toplumun gelişmesinde devlete bir rol tanırken, devleti ebedileştirme veya devlete tapma tehlikesine karşı uyarılarda bulunur (Sassoon, 2001; 526).

Her ne kadar Gramsci'de olumlu bir anlam içerisinde kullanılsa da "sivil toplum" kavramı genellikle liberal veya anti-komünist bir hareketin içerisinde güçlenmiştir. Özellikle sosyalist veya devletçi iktidarlara yönelik değiştirme/dönüştürme ve liberal/kapitalist bir düzen kurma çabaları genellikle dışarıdan güçlü parasal destekler gören sivil toplum hareketleriyle gerçekleşmiş ve başarıyla ulaşılmıştır. Burada altını çizdiğimiz tespit ise agresif bir liberal ideolojiyle bütünleşmiş ve adeta emekçi örgütlenmesinin alternatifi konumunda olan "sivil toplumculuk" anlayışı ile demokratik kitle örgütlerinin demokratik mücadelesini veya halkın örgütlü mücadelesini yansıtan gerçek sivil toplum örgütlenmesini ayrı değerlendirmenin gerekliliğidir. Küresel kapitalist düzenin, sermayenin restorasyonu işlevi gören ve ulusal devletler ve emek hareketleri üzerinde güçlü bir hegemonya kuran sivil toplumculuk aksiyoner bir liberalizm/kapitalizm ideolojisidir. Gerçek sivil toplum hareketleri ise halkın öz örgütlenme gücünü temsil eder. Bu yüzden ikincisi üzerinden gerçekleşen örgütlenmelere demokratik kitle örgütleri (DKÖ); birincisi (sivil toplumculuk) üzerinden gerçekleşen örgütlenmelere ise sivil toplum kuruluşları (STK) diyoruz. Bu anlamda sivil toplumculuğun başlangıç noktası anti-komünist hareketler ve sendika karşıtlığıdır. Gerçekten de sivil toplum hareketi, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya başta Doğu Avrupa'da anti-komünizm içeriğine sokularak etkili bir biçimde kullanılmıştır. Doğu Avrupa'da kapitalizm, anti-komünizm, sivil toplumculuk üzerinde inşa edilmiştir. Kapitalist metropollerin gizli servisleri, vakıfları, yarışma ve ödülleri Doğu Avrupa'ya yönelirken "sivil toplum" kıstasını öne sürmüş onu olmazsa olmaz şart koşmuş, oradan bu yolla kadro devşirmeyi başarmıştır. Sivil toplum üzerinden gerçekleşen bütün bu anti-sol gelişmelerde Gramsci'nin de kusurunun olup olmadığı tartışılmaktadır. Marksistlere göre Gramsci'nin kusuru; anti-Marksist bir kavram olmasına rağmen sivil toplum düşüncesine Marksist bir mahiyet kazandırmaya çalışması, sorunu sola ve işçi sınıfına bulaştırmasıdır (Maga, 2001; 11).⁴ Sivil toplumculuk ülkemizde de sağdan sola çok çeşitli fikir akımlarını, sendi-

4. Sivil toplum kavramı Batı'da ve ara sıra da Polonya'da 1970'lerin sonunda, 1976'da kurulan İşçi Savunma Komitesi tarafından en iyi biçimde örneklendirilen siyasal muhalefet biçimine gönderme yapılarak kullanılmaya başlandı. Sivil toplum (STK'laştırılmış sendikal hareketi de bunun içine katabiliriz.) hareketinden 1980 yılında çok kısa bir sürede 'mucizevi bir şekilde' dayanışma hareketi doğdu ve on beş ay geçmeden varlığı, gelişmesi, ve etkinlikleri komünist dünyayı korkutmaya, Batı'yı ise heyecanlandırıp sevindirmeye başladı. Dayanışmanın kuruluşuyla birlikte komünist iktidar sisteminde ve Polonya toplumunda meydana gelen değişiklikler 'sivil toplumun yeniden doğuşu olarak nitelendirildi. 1980-1981 olaylarını 'sivil toplum' kavramının ışığı altında yorumlayan dikkate değer bir literatür oluştu (Pelczynski, 1988; 388). Dayanışma hareketi anti-komünist bir hareketti. Polonyalı sendikacıların Eylül 1980'de kurdukları bağımsız Dayanışma Sendikası önderliğindeki hareket ülkenin liberalleşmesi yönünde 1980'ler boyunca muhalefet önderliği yapmıştır. 1990'lara gelindiğine en büyük siyasal güç haline de gelmiş ve liberal reformların hayata geçirilmesini sağlamıştır (Sönmezöglü, 1992;101).

kaları, siyasi partileri, entelektüelleri etkisi altına almış ve bu kavrama, içerdiği ideolojik manipülasyon çekirdeği genel olarak görmezden gelinerek, olumlu bir anlam yüklenmiştir.

Küresel Kapitalizm, STK'lar ve Devlet

Sivil toplumculuk günümüzde, genel olarak STK örgütlenmesi çerçevesinde “demokratik katılım” özelliği atfedilerek olumlanmaktadır. Örneğin 1991’de Dünya Bankası’nın kıdemli Asbaşkanı şöyle söylemişti: “Dünya Bankası, kalkınma deneyimlerinden öğrenmiştir ki, projelerin ekonomik, çevresel ve sosyal başarıya ulaşmaları halkın katılımına bağlıdır.” Oysa gerçek hiç de bu şekilde değildir. Katılım bir göz boyama ve yanılısamadan ibarettir. Mesela ülkesi “katılımcı” Dünya Bankası’nın projelerinin uygulama alanlarından birisi olan Rajni Katheri’ye göre “Kitleler, kalkınma ekonomisinden ne kadar uzak tutulursa o oranda katılım sağlamaları istenecektir.” Katheri’ye göre, küresel kapitalizm ve Dünya Bankası ile UDNP gibi örgütler, STK’ların üçüncü dünya ekonomilerini, özellikle kırsal yapılarını, özel sanayilerin ya da Hükümet bürokrasilerinin yapamadıkları biçimde kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmeleri için en etkili araç olduğunu keşfetmektedirler (McDonald, 2007; 149-150). Katheri’ye göre eski sömürgeciler sömürgeleştirmede nasıl Hıristiyanlığı bir araç olarak kullandıysalar, Hıristiyan misyonerler nasıl sömürgeciliği meşrulaştırıcı faaliyette bulundularsa günümüzdeki STK’ların aynı fonksiyonda ama daha karmaşık biçimleriyle onların modern takipçileri oldukları söylenebilir. Birçok önemli STK da dinsel kuruluş gibi hareket etmekte, dini motifler kullanmaktadır (Y.a.g.e; 151).

Yapılan objektif sosyolojik araştırmalar STK’ların asıl işlevleri ve temel ideolojileri ile ilgili önemli saptamaları ortaya koyuyor. Özellikle metropol/kapitalist ülkelerde büyük sermaye gücü etrafında kurulup liberal “misyon” ile çevre ülkelere yönelik faaliyet alanı bulan STK’ların yapısal özelliklerine bir örnek olmak üzere Kostarika incelemesi gösterilebilir. Kostarika’da 1988-1989’da yapılan saha çalışması sürecinde üç STK kalkınma projesi incelendi. Bu STK’lar ABD merkezli ve AID tarafından finanse edilen kuruluşlardı. Araştırmalardan özellikle katılım konusunda şu sonuç çıkarıldı: “katılıma dair yaklaşım üretenler, yoksulu güçlendirmekten çok egemen güçlerin menfaatleri doğrultusunda aracı kurum olma yolunu seçmiştir. Mevcut bağlamda Kostarika örneğinde olduğu gibi, STK etkinliğine temel alınan toplumun kendine yetmesi ideolojisi özelleştirme ve üçüncü dünya devletlerini saf dışı bırakma yolundaki hâkim gidişatla aynı çizgidedir” (Y.a.g.e; 173).

Sivil toplumcu anlayış esas olarak “kuvvetli devlet” ve “zayıf toplum” varsayımıyla sunulmakla (Akşit, 2005; 98)⁵ ve bu ikilemi “güçlü toplum” lehine değiştir-

5. Güçlü devlet-zayıf toplum ikilemin doğurduğu liberal demokrasi sorunlarına dikkat çekmek şeklinde özetlenebilecek fikirleri savunan Bahattin Akşit, yukarıda burada referans gösterdiğimiz makalesinde daha önce yapmış oldukları bir sivil toplum araştırmasından da örnekler veriyor: Anket sorularının hazırlanış biçimine ve amacına uygun olarak en yüksek vurguyla çıkan sonuç başlıkla-

tirmek amacını gütmekle birlikte gerçek oldukça farklıdır. Sivil toplumculuğun “daha az devlet, daha çok toplum” sloganıyla ortaya koyduğu ve nihayetinde küresel sermayenin “sosyal-ulusal devleti küçültme” hedefiyle örtüşen ideolojik argümanları demokratik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılsa da esasında emperyal devletler ile hemhâl olmuş çok uluslu şirketlerin rahatlıkla hareket edemediği “devletli coğrafyaları” dönüştürme projesinin bir parçası olarak vücut bulmuştur. Bununla birlikte 1990’lı yıllardan bu yana, sermaye gücünü tahkim eden küreselleşme rüzgarları çevre ülkelerin geleneksel devlet yapılanmalarını o kadar çok aşındırmıştır ki, küçültülen, etkisizleştirilen, işgal edilen, parçalanan, istikrarsızlaştırılan devletler Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Avrasya coğrafyalarında büyük bir kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu kaos ve istikrarsızlık ortamı (ve bu ortamda ortaya çıkan büyük göç dalgaları) metropol ülkeleri de tehdit eder duruma gelince en katı ulusal devlet karşıtları bile ulus inşasından/devlet inşasından bahseder hale gelmiştir. Bu çerçevede STK’lara da aslında kurulma amaçlarının da dışında bir işlev yüklenerek iflas etmiş devletlerde veya çatışma sonrası ülkelerde genelde işlevsiz kalan devlet yapılarının yerini hükümet dışı örgütlerce doldurulması gerektiği ve bu kuruluşların bir an önce ulus inşası için harekete geçmeleri de önerilmiştir. “Savaştan sonra kalkınma aşaması, ulus inşasının, özellikle uygulamalı ve örgütsel yönleriyle bağlantılıdır. Ulus çapında fiziksel altyapı ve iletişim şebekeleri, sosyal grupların bütünleşmesi ve aralarında etkileşimin yanında, ulusal ekonomiyi desteklemek için de gereklidir. Toplumsal istikrarı ve üretici istihdamı güvence altına alabilmek için belli temel donanım ve hizmetler gereklidir. Hepsinin üstünde gereken ise, güvenlik, sağlık, ekonomi, taşıma, eğitim ve benzeri alanlarda işlevleri ve yatırımları başarıyla yönetecek bir mekanizmanın kuruluşu anlamına gelen devlet inşasıdır(*state-building*) Ancak, pek çok çatışma sonrası ülkede, bu işlevleri yerine getirmek için gerekli devlet kapasitesi hala zayıftır. ...Pek çok olguda, zayıf devlet yapılarının yükünü azaltmanın etkisi başlangıçta hükümet dışı örgütlerle yerel hükümetlerin devlet inşasını olumsuz yönde etkileyebilen rekabetine yol açmak oldu(veya olabilirdi). Ancak, çoğu olguda hükümet dışı örgütlerin sadece bu sonucusu üzerinde çifte etkisi yoktur; aynı zamanda yerel pazarların gelişimini de etkiler... Hükümet

rından bir kaçış şöyle: “Türkiye’de güçlü bir sivil toplumun önündeki en önemli engellerden birinin baskıcı bir devletin varlığı olduğunu düşünüyorum”, “Devletin özgürlükleri sınırlandırdığını düşünüyorum”, “Türkiye’de vatandaşın devlet karşısında korunmasız ve güçsüz bırakıldığını düşünüyorum.”, “Türk siyaset geleneğinin Osmanlı’dan bugüne çok değişmediğini düşünüyorum”, “Her koşulda önemli olan devletin kutsallığı değil, kişisel hak ve özgürlüklerdir”, “Türkiye’de ‘devlet baba’ zihniyetinin hakim olduğunu düşünüyorum.” (A.g.e., ; 66-67). Görüldüğü gibi sivil toplumculuğun böyle bir devlet algılaması/algılatması söz konusu. Ancak sivil toplumculuk anlayışında üzerinde durulan konu devlet erkinin kamusallaşması, sosyalleşmesi, demokratikleşmesi ve bu şekilde olumsuz özelliklerinden arınarak varlığını nitelikli olarak devam ettirmesinden ziyade tarihsel olarak böylesine kötü özelliklere ve algılamalara sahip olan devletin kategorik olarak yok sayılması, küçültülmesi ve işlevsizleştirilmesidir. Elbette bu devlet boşluğunu sivil toplumcuların çokça propagandasını yaptıkları gibi toplum değil, her şeyi metalaştırma üzerine inşa edilmiş olan piyasa dünyası ve değerleri dolduracaktır. Bu şekilde ulusal devlet karşıtlığı temeline oturan sivil toplum anlayışı neo-liberal yönetim sürecinin de olmazsa olmaz altyapısını oluşturmaktadır.

dışı örgütler pazarların bir parçasıdır” (Schade, 2007; 142-143). Elbette bu süreçte inşa edilen devlet, ulusal egemenliği içselleştiren bağımsız bir devlet değil, kaynaklarıyla, ekosistemleriyle, emek gücüyle küresel kapitalist düzene entegre edilmiş ve gerçek sivil toplumu, demokratik kitle örgütlerini ve hareketlerini, sendikaları zapturapt altına almak üzere polis gücü artırılmış olan ceberrut bir devlet olacaktır.

Küreselleşme çağında, küresel kapitalizmin tam hakimiyetini sağlamak için bertaraf edilmesi ve küresel piyasaya entegre edilmesi gereken üç temel yapı vardır: Sosyal devlet, ulusal piyasa (ulusal devlet) ve sendikal kurumsallaşma⁶. Sosyal devletin tasfiyesini ve basit bir sosyal yardım kurumuna dönüştürülmesini amaçlayan sosyal güvenlik reformları hemen bütün çevre ülkelerde ve bu arada ülkemizde de, küresel kapitalist kurumların (IMF, DB, çok-uluslu şirketler vs.) istediği (dayattığı desek daha doğru olur) anti-sosyal yapısal dönüşümü ifade etmektedir. Kapitalizmin yaşayabilmesi için hayati önemde olan kâr güdüsünün olmadığı ancak büyük bir ihtiyacın dolayısıyla talep potansiyelin olduğu bu sosyal alanı kâr-zarar ölçütüyle işleyen piyasa düzeni içerisine dahil etmek, küresel kapitalist aktörlerin en öncelikli hedeflerinden birisi olmuştur. Ülkemizde de 1990’lı yıllardan sonra ve özellikle 2000’li yıllarda ardı ardına gerçekleştirilen yapısal uyum reformları, sosyal güvenlik ve kamu yönetimi düzenlemeleri, tarım düzenlemeleri de doğrudan veya dolaylı olarak bu hedefle uyum içerisinde olmuştur.

Burada küresel kapitalist aktörlerin rahatsız olduğu iki kavramdan bahsetmek gerekmektedir: Kamu yararı ve ulusal çıkar. Örneğin ülkemizde 2000’li yılların başında gündeme gelen Kamu Yönetimi Reform Paketi kapsamındaki düzenlemeler “kamu yararı” kavramını ortadan kaldıracak hükümler içermekteydi. Bu paket, sendikal hareketin ve (gerçek sivil toplumu temsil eden) demokratik kitle örgütlerinin büyük tepkisiyle bütün olarak geçirilemese de zaman içerisinde parça parça uygulamaya geçirilmiştir. Yine, küresel kapitalizmin düşünürleri ve aksiyonerlerine göre, küreselleşme çağının karşılıklı bağımlılığı (aslında tek taraflı) içeren entegrasyon sürecinde ulusal çıkar (tabii ki ulusal egemenlik) düşüncesi de artık gündemden düşmelidir. Tabii, bu düşüncenin esas mantığı ulusal sınırlar içerisindeki emekçilerin ürettikleri artı değerlerden oluşan büyük bir kaynağı ve ulusal sınırlar içerisinde tüketilen milli geliri küresel sermayenin hizmetine sunmaktır. Bu sermaye aktarımının önündeki ulusal engeller kaldırılmalıdır. Ulusal sınırlar sonuna kadar açılmalıdır, ancak insanlara değil, sermayeye. Esas olarak küresel kapitalizme sermaye transferi anlamını taşıyan özelleştirme mantığı da aslında bu düşünceden kaynaklanmaktadır.

6. Aslında, küresel kapitalizmin yaşayabilmesi için her üç yapıya da ihtiyacı vardır. Ama, kendi sisteme entegre edildiği sürece. Sosyal haklar değil sosyal yardım biçiminde örgütlenmiş bir sosyal model; sosyal unsurlarından arındırılmış ve sadece polisiye kısmı kalmış bir ulusal devlet ve düzen içinde ılımlı muhalefet edebilen sendikal hareket küresel kapitalizmin reddetmediği yapılardır. Zaten yönetim modeli de esas olarak bu bileşenlerle birlikte anlam kazanmaktadır.

Küresel kapitalizmin önünde engel olarak görülen ulusal devlet ve sosyal devlet, daha çok siyasal örgütleniş biçimiyle birlikte anlam kazanmaktadır. Bu yüzden ulus devletlerin küçültülmeleri veya etkisizleştirilmeleri, genellikle siyasal iktidarların ideolojik duruşlarının bu doğrultuda olmasıyla birlikte görece daha bir kolay olabilmektedir.⁷ Küresel kapitalizm aktörleri için esas sıkıntı, hem devletin hem de piyasanın bu küresel sermaye/piyasa doğrultusunda dönüşümünü engelleyebilecek toplumsal örgütleniş biçiminde yatmaktadır. Esas itibarıyla, temel üretim ilişkileri üzerinde belirleyicilik potansiyeli olan toplumsal örgüt-

7. Öte yandan ulus devleti etkisizleştirmeye yönelik küreselleşme politikalar, ilginç bir şekilde son zamanlarda ulus-devlet karşıtları tarafından bile sorgulanmaya da başlamıştır. Egemen çevrelerde özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişmeye başlayan bu görüş küreselleşme süreciyle iyice radikalleşen ve ulus-sınır tanımadan bütün tarihsel/insani yapıları paramparça eden, binlerce yıllık gelenekleri bir çırpıda dönüştürmeye yeltenen, yerküreyi bir yoksulluk ve kaos ortamına sürükleyen, doğal yapıları metalaştıran kapitalizmin bu yeni veçhesini de sorgulamayı içeriyor. Elbette yine de sınıfsal çıkarların korunması adına. Gidişatın kapitalist düzeni de yok edebilecek bir tehlikeyi içerdiğinin kaygısıyla. Bu konuda, "tarihin sonu" teziyle ulusal devletlerin de sonunun geldiği, devletin küçültülmesinin ve liberalizmin zaferinin kaçınılmaz olduğu yönündeki görüşlere önemli argümanlar sağlayan Fukuyama'nın görüşlerindeki değişiklik ilginç görünmektedir. Yıllardır üzerine çalıştıkları çevre ülkelerinde devletsizliğin nasıl bir kaos ortamına yol açtığı net olarak ortaya çıkınca devleti/ulusu yeniden inşa etmenin yollarını aramaya başladılar. 1990'lı yıllarda küreselleşmenin zaferini ve tarihin sonunu ilan eden Fukuyama 2000'li yıllarda şu düşüncelerin sahibi oldu: "Devlet inşası, yeni idari kurumların yaratılması ve var olanların güçlendirilmesidir. Devlet inşası uluslararası toplumun en önemli meselesidir. Çünkü, yoksulluktan AIDS'e uyuşturucudan terörizme kadar uzanan önemli dünya sorunlarının pek çoğunun kaynağında zayıf ya da başarısız devletler vardır... Devleti sınırlandırmak ya da küçültmek değil, bilakis devlet inşasının gündemimizin başında yer alması gerekir"(Fukuyama, 2006; 7-9). Fukuyama, daha önce, kendisinin de içerisinde olduğu ulus devlet karşıtlığının dozajının kaçmış olduğunu ve çerçevede STK'ların da nasıl bir işleve sahip olduğunu da açık bir şekilde itiraf ediyor: "Bir önceki kuşak için baskın eğilim hantal hükümetin eleştirisi ve icraatların devlet sektöründen serbest piyasaya ve sivil topluma kaydırılması yönündeydi. Fakat, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ciddi sorunların kaynağında zayıf, yetersiz ya da gölge hükümetler vardır. ..11 Eylül olayı, devlet yetersizliğinin devasa stratejik meydan okuma olduğunu kanıtladı... Devlet zayıflığı güvensizlik olarak algılanıyor artık"(s. 9) Fukuyama, neo-liberalizmin yaygınlaştırılmasını, devletin küçültülmesini, özelleştirmeleri olumlayan, bu değerlerin yaygınlaştırılmasını savunan "Washington Konsensüsü"nü de eleştiriyor. Düzgün işleyen kurumsal yapıların yokluğunda(kamu kurumlarının) liberalleşmenin tehlikelerini es geçtiğini söylüyor bu yaklaşımın. (s.17) Fukuyama ulusal egemenlik fikrinin de artık eleştirilmemesi gerektiğini, hatta uluslar arası istikrar ve güvenlik için bu fikre sahip çıkılması gerektiğini de söylüyor: "...Egemenliğin günbatımını öne sürenler -ister sağ kanatta, serbest piyasanın savunucuları; ister sol kanatta, çok tarafık yandaşları olsunlar- günümüz dünyasında ulus-devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar. Bu boşluğu fiilen doldurmuş bulunanlar; çok uluslu şirketler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler, suç kartelleri, terörist gruplar ve benzerleri gibi, belli oranda güce ya da meşruiyete sahip olan fakat aynı anda ikisini birden nadiren barındıran kuruluşlardan oluşan renkli bir koalisyonudur. Net bir cevabın yokluğunda, ulus devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz yok." (s. 140-143) Tabii, bütün bu "zoraki" düşüncelerinden dolayı Fukuyama'nın "hidayete erdiğini" düşünmek de safdillik olur. Bu düşüncelerin bir çaresizlikten kaynaklandığını ve stratejik/taktik bir mantıktan kaynaklandığını, halkçı bir içerik taşımadığını da söyleyebiliriz. Çünkü aynı kitapta şu ifadeler de Fukuyama'ya aittir: "Devletler, genel sağlık sigortası ve parasız yüksek eğitimden önce kamu düzenini ve işgallere karşı savunmayı sağlamalıdır." (s. 21) Yine de Fukuyama'nın Devlet İnşası adlı kitabında ortaya koyduğu düşünceler zoraki de olsa kapitalizmin/küreselleşmenin ve neo-liberalizmin dünyayı getirdiği noktayı ve ulus devleti savunanların ne kadar haklı olduklarını, karşı cemahtan etkili bir fikir adamının da onayı çerçevesinde ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Başka ilginç bir nokta da Fukuyama'nın "devlet inşası" için kamu yönetimi biliminin de işletme yönetiminden bağımsız olarak güçlendirilmesi gerektiğini ısrarla savunmasıdır.

leniş biçimi ve örgütleniş biçimine hakim olan ideoloji/paradigma önem taşımaktadır. Elbette, bu örgütleniş biçiminin küresel kapitalizm çarkının dışında olmaması önemlidir. Bu çarkla uyumlu toplumsal örgütleniş biçimi STK tipi örgütlenmedir. Bu çarkın dışına çıkabilecek, hatta bu çarkı bozabilecek kapitalizme göre en 'başbozuk' örgütlenme de sendikal örgütlenme olacaktır. Bu yüzden, küresel kapitalizmin selameti açısından sendikal örgütlenmenin de STK'laştırılması da önem kazanmaktadır.

STK'laştırılan Sendikaların Yönetişimci Dönüşümü

Sosyal devleti ve ulusal devleti (ulusal piyasa/ulusal egemenlik) IMF ve Dünya Bankası tandanslı yapısal uyum programlarıyla elimine etmek mümkündür, zaten içinde bulunduğumuz neo-liberal dönemde bu programlar 'başarıyla' uygulanmaktadır. Peki, ikinci güç olan sendikalar tanrısallaştırılmış kapitalist piyasa için tehlikeli olmaktan nasıl çıkarılabilir? Tabii ki, sendikaları da kapitalist piyasa çarkının içine çekerek. Bunun için öncelikle, egemen sendikal anlayışa/geleneğe yönelik bir 'karşı paradigma' oluşturulmaya ve bu paradigma üzerine kurulu bir hegemonya⁸ inşa edilmeye çalışılmaktadır (Şenalp-Reyhan-Haşim, 2003; 36). İşte tam burada, sendikaların bu 'paradigma'ya ve 'hegemonya'ya uyumunu sağlayacak bir araç olarak, toplumsal örgütlülüğün zehiri alınmış, hadım edilmiş; uysallaştırılmış ve 'piyasa için'leştirilmiş şekli olan STK'lar devreye sokulmuştur/sokulmaktadır (Şenalp-Reyhan-Haşim, 2003; 36). Daha doğrusu, sendikalar STK haline dönüştürülmektedir. Yönetişim, bu dönüşüm sürecinin modelidir.⁹

Sendikaların bu çerçevede STK gibi algılanarak yönetim sistemine dahil edilmesi, işçinin/sendikaların yönetim sürecine katılması olarak olumlansa ve bu şekilde ortaya çıkan küresel örgütleniş biçimine de demokratik değerler atfedilse de gerçekte sendikaların/işçi sınıfının entegre olduğu sistem hiç de demokratik/katılımcı bir sistem değildir. Samir Amin'in ifadesiyle: "Çağdaş kapitalizmin politik sistemi artık plütokratik bir sistemdir. Bu plütokratik sistem

8. Burada hegemonya ve egemenlik kavramlarını karşılaştırmak konumuz açısından da aydınlatıcı olacaktır. Her iki kavram da taabiyet/bağlılık ilişkisiyle bağlantılı olmaları açısından birbirlerine benzetmekle birlikte farklı anlamlar taşımaktadır. Egemenlik zora, cebri güce, fiili güce dayalıyken, somut itaat ile ilişkilendirilirken hegemonyada bir nevi rıza ve/veya gönüllülük, kabullenmişlik vardır. Bu kabullenmişliği sağlayan ekonomik/sosyal ortam da elbette zora dayalı bir şekilde oluşturulmuştur. Ancak, hegemonyanın esas belirleyiciliği, egemenlik ilişkisi içerisindeki, söz konusu 'egemenlik/bağımlılık ilişkisi' durumunun farkında bile olmamalarıyla ilgilidir. Tıpkı, ultra tüketim çağında tüketikçe farkında olmadan da benimsediğimiz Batıcı/küreselleşmeci hegemonik durum gibi (Reyhan, 2003; 25). Elbette, bu hegemonyayı başlatmak veya sürekli hale getirmek üzere farklı ideolojik aygıtlar devreye sokulmaktadır. Paradigma bu aygıtlarla kabul görür olmakta, kanıksanmakta ve hegemonya böyle oluşmaktadır. 'Sivil toplum' ve 'demokrasi' adı altında gerçekleştirilen 'yanıltıcı paradigma'yla gerçekte kapitalist hegemonyanın inşa edilmesi gibi.

9. Elbette sendikaların etkisizleştirilmesi sadece yönetim süreciyle olmamaktadır. Yasal düzenlemeler, baskı politikaları, faşizan saldırılar vs. bir sürü çaba sendikal örgütlenmeyi tasfiye etmek için uğraşı vermiştir şimdye kadar. Ancak burada söz konusu olan sözde demokratik sistem içerisinde sendikaların dönüştürülme ve sınıftan koparılmaya çabalarıdır. Egemenlerden hiç de bağımsız olmayan sosyolojik bir süreç söz konusu... işte yönetim bu halin kurumsallaştırıldığı hali gösteriyor.

de ‘düşük yoğunluklu demokrasiye’ dönüşen temsili demokrasiyle yetiniyor. İstediginize oy atmakta özgürsünüz ama artık bunun bir kıymet-i harbiyesi yok zira, her şeyi belirleyen parlamento değil, piyasadır! Bu arada otokratik iktidar biçimleri ve bir sirk oyununa dönüşen seçimler de plütokrasinin hizmetindedir...” (Amin, 2007; 55) Sermaye birikimin mantığı, sermayenin artan merkezileşmesi ve yoğunlaşmasından başka bir şey değildir. Sistemin ideolojisinin pek övündüğü, erdemlerini saya saya bitirmediği rekabet, aslında gerçek dünyanın bir gerçekliğinden çok hayal dünyasını ilgilendiriyor. Gerçek dünyada asıl söz konusu olan az sayıda ve sayıları giderek daha da azalan oligopoller arasındaki rekabettir. Dolayısıyla sermayede katılım değil, otonom değil, şeffaflık değil merkezileşme süreci var (Amin; 50). Yönetişim de bu süreci olumluyor. Sendikalar da yönetim sistemiyle bu merkezileşmiş sermayenin ağına takılıyor. Sonuçta küresel kapitalizmin önünde duran iki engel de, ulusal devletler ve sendikalar, bertaraf edilmeye çalışılıyor. Bu durum ile ilgili olarak, özellikle ulusal devletin etkisizleştirme süreci ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar da var. Bu konuları biraz daha tartışmak gerekiyor.

Yönetişim modelinin en fazla propagandası yapılan özelliği katılımcılığıdır. Ancak burada “katılımcılık” şekli bir unsur olarak dikkate alınmakta katılanların özellikleri, katılmanın sonucu veya katılan unsur ikinci planda olmaktadır. Oysa önemli olan katılmak değil karara müdahil olmak, sonucu etkilemektir. Yönetişimin katılımcılığı buna pek cevaz vermemektedir. Birgül Ayman Güler’in ifadesiyle: “Yönetişim formülü, karar alma sürecinin temel unsurlarını değiştirmekte, bunu katılımcı model olarak getirmektedir. Eğer katılım, devlet mekanizmalarına çeşitli toplumsal unsurların etki etmesi ya da o mekanizmalarda yer alması demekse, bu model elbette katılımcıdır. Ancak katılımcı modellerin demokratik olup olmadığını, katılanların kimliği ve katılanlar arasındaki denge belirler. Yönetişim modeli katılımcı olmakla birlikte demokratik değildir. Bu model, doğrudan doğruya ‘tüm iktidar sermayeye’ modelidir. Çünkü sivil toplum kurumu adı verilen yapılar, hem sayısal hem nitelik itibarıyla sermaye tabanlı kurumlardır.”(Güler, 2005; 42)¹⁰

Yeni yönetim paradigması içerisinde oldukça sık bir şekilde kullanılan “katılımcılık” ifadesi güncel ve akademik yönetim dilinde geleneksel devletçi modelin karşıtı olarak da sunulmuş ve bu şekilde sermaye lehine değiştirilmesi öngörülen, arzulanan devlet yapıları da “köhnemiş” veya “totaliter” bir içeriğe sahipmiş gibi gösterilerek kamu reformu süreci meşrulaştırmaya çalışılmıştır. Bu süreçte katılanlar içerisinde (yani sistemi/düzeni/süreci olumlayanlar içerisinde) sermaye ve STK’lardan daha çok sendikaların önem taşıdığını ve özellikle sendikal hareketin bu katılımcılık içerisindeki rolünün önemsendiğini söyleye-

10. Katılımcılık ifadesi güncel ve akademik yönetim dilinde geleneksel devletçi modelin karşıtı olarak da sunulmakta bu şekilde sermaye lehine değiştirilmesi öngörülen, arzulanan devlet yapıları da köhnemiş veya totaliter bir içeriğe sahipmiş gibi gösterilerek kamu reformu süreci meşrulaştırmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde son zamanlarda bu anlayışı yansıtan örneklere sıkça rastlanılır olmuştur.

biliriz. 2000'li yılların başında oldukça hız kazanan Avrupa Birliği'ne üyelik süreci çalışmalarında sendikaların bu "katılım" sistemine katılma eğiliminin oldukça arttığını ve sendikaların bu dönemde yoğunlaşan yönetim uygulamalarının vazgeçilmez aparatı olduğunu belirtmek gerekir.

Korporatist Katılımdan Yönetişimci Katılıma

Görüldüğü gibi "katılımcılık" günümüzde başlı başına bir yönetim modeli gibi algılanmış ve içeriğine oldukça ideolojik (liberal) bir anlam da yüklenmiştir. Aslında her ne kadar çoklu bir yapı gibi görünse de aslında uygulamada (aslında teorik şemada bile) sermaye belirleyiciliğinin açık bir şekilde ortaya çıktığı bu yönetim modelinin görüntüsü dışında hiç de demokratik olmadığını hatta yer yer totaliter bir yapıya da dönüşebildiğini söylemek gerekir. Zira sendikalardan tutun meslek örgütlerine tüketici derneklerinden işveren örgütlerine ve çevre kuruluşlarına kadar çok geniş bir toplumsal alanı tek bir "ideoloji"(kapitalizm)nin belirleyiciliğine sokabiliyor bu model. Elbette bahsettiğimiz yönetimci katılımcılıktır. Yoksa katılımcı yönetimin yönetimcilikten farklı olan ve illa liberal ideolojiyle donatılması da gerekmeyen başka toplumsal biçimleri de vardır. Burada hem yönetim sistemi açısından hem de sendikaların bu sistemdeki yeri ve işlevi açısından başka bir katılımcı model olan ve ülkemizde de geleneği olan korporatizmi liberal yönetim modelinden ayırmak gerekmektedir. Korporatizm, toplumu Kemal Atatürk'ün deyimiyle birbirinin lazımı ve melzumu olan, birbirlerini uyum içinde tamamlayan organlardan (meslek zümrelerinden) oluşan bir organizma olarak görür. Hem liberalizmin bireyciliğini, hem de sosyal sınıfların varlığını, sınıf çatışmasını, emek-sermaye çelişmesini reddeder. Yani genel anlamda ne sosyalist ne de liberalisttir. Ancak illa bir ideolojik çerçeveye oturtulacaksa kökeni itibariyle sosyalizme daha yakındır.¹¹ Bütünsel bir 'kamu çıkarı'nı ve 'ulusal çıkarı' meydana getiren meslek çıkarlarının toplamının devlet-işveren-işçi üçgeninde gerçekleştiğini ileri sürer. Bu bileşenler bir anlamda yönetişimin sacayaklarına benzese de yönetim modelinde sermaye belirleyici ve diğer unsurlar nihayetinden onun dümen suyunda yürürlerken korporatist modelde belirleyici olan devlettir ve diğer bileşenler devletin dümen suyunda giderler. Tabii burada devletin ideolojisi önemlidir. Devlet sermayenin hâkim olduğu kapitalist totaliter bir devlet de olabilir. Bu durumda araçsal anlamda farklılık olsa da özde yönetimcilikle korporatizm birleşebilirler. Korporatist sistemin iki alt türünden birisi olan solidarist korporatizm daha çoğulcu ve ılımlı devletçi, öbür alt türü faşist korporatizm ise tekçi ve totaliterdir. Türk Kemalist/Kemalist Sol geleneği Ziya Gökalp'in de etkisiyle solidarist korporatist özellikler göstermiştir (Parla, 1993; 8). Yönetişimci zihniyetin halihazırda tasfiye etmeye çalıştığı düşünsel miraslardan birisi de bu solidarist korporatizmdir.

11. Esasında Bop Jesop'ın belirttiği gibi korporatizm ilk defa Avrupa'da liberal kapitalizme tepki olarak doğmuştur ve büyük ölçüde ütopyik sosyalistlerle bağlantılıdır (Jesop, 2009; 331).

Korporatizm esas olarak liberal bireyciliğe karşı bir tepkidir. Sosyal bakımdan, sınıf mücadelesine ve özellikle grev lokavt gibi sınıfsal mücadele araçlarına cevaz vermez. Patronlarla işçileri de devlet menfaatleri çerçevesinde uzlaştırmayı temel amaç edinir. Bu iki kesimin sürekli temas halinde, işbirliği halinde olmasını sağlamaya çalışır. Bu şekilde üretim sistemini ve ekonomik yapıyı da disipline etmeyi amaçlar. Bu iktisadi sosyal düzen içerisinde ücretliler, iş kurmak hakkının sınırlandırılması yoluyla, haddinden fazla rekabete karşı himaye edilir; tüketiciler de fiyatın kontrol edilmesi ile himaye edileceklerdir. En sonra da, parlamentonun yanında etkin bir kuruluş olarak memleketin ekonomik çıkarlarını takip eden ve meslek temsilcilerine göre belirlenen bir Korporasyon Meclisi öngörülmektedir. Bu sistemde özel mülkiyete ve özel teşebbüse müsaade edilmekle birlikte bu faaliyetler sosyal görev ve sorumluluklar çerçevesinde yerine getirilecektir. Korporatizm sınıf mücadelesini ortadan kaldırmayı amaç edinmekle birlikte bu sendikaların ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Bilakis, korporatizmin yaşayabilmesi açısından sendikalar hayati derecede önemlidir. Sendikalar, korporasyonun temel hücrelerini teşkil ederler. Patronlar ve işçiler, bizzat kendi çıkarlarının ifade araçları olan sendikalarda serbestçe toplanmış olarak korporatist sisteme katılacaklar ve bir araya geleceklerdir (Lajugie, 1965; 120-121).

Bu özellikler Türk siyasi düşünce geleneği açısından hiç de yabancı değildir. Gerçekten de Türk yönetim kültüründe korporatizmin önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkün. Türkiye'nin özellikle 1980'e kadarki yönetsel sürecini az veya çok korporatist sistem içerisinde değerlendirebiliriz. Devletin oldukça aktif rol oynadığı bu dönemde "kamu politikaları eşit güçte olan ve gönüllü üyelik temelinde dayanan örgütlerce devlete yönelik tek yönlü bir baskı sonucunda değil, çeşitli yapısal ayrıcalıklarla donatılmış işçi ve işveren örgütlerinin kendi aralarında ve devletle giriştikleri işbirliği sonucunda oluşmaktadır... Oysa 1980'li yıllarda iktidara gelen sağ partiler çıkar gruplarını, özellikle de işçi örgütlerini, siyasal karar alma, kamu politikaları oluşturma mekanizmalarının dışında tutma çabalarına girişince korporatist uzlaşma olanakları da ortadan kalkmıştır. Artık çıkarların korunmasında ve sağlanmasında pazarlık gücü ön plana çıkmıştır" (Akkaya, 2007; 178). Bu durumda çıkarları en fazla gözetilen sınıf elbette pazarlık gücü en fazla olan sınıf olan sermaye sınıfı olacak ve devlet, sermaye, işçi ilişkilerinde belirleyici olan bu sınıf olacaktır. 12 Eylül darbesiyle başlayan ve sendikal hareketi tasfiye etmeyi ilk görev olarak kabul eden siyasi anlayış hâkimiyetinde başlayan bu dönem artık yönetim ve katılma sistemi çerçevesinde korporatist ağırlıklı dönemden yönetişimci döneme geçiş sürecini de ifade etmektedir.

Korporatist sistemde işçi ve işveren örgütlerine bir nevi kamu statüsü verilmiştir. Bu işlev ile gerçekleştirilen katılım aynı zamanda bu örgütlerin devlet tarafından denetlenme aracı da olmaktadır. Yani devlet müdahalesi söz konusudur. Yönetişim modelinde ise devlet müdahalesi değil, devleti de etkisi altına alan "piyasa" müdahalesi vardır. Korporatist anlayıştaki kamu yararı, kamu çıkarı,

devlet lüzumu kavramları burada yerini piyasa gerekleri, piyasa istikrarı, piyasa işlevi kavramlarına bırakmıştır. Burada piyasadan elbette sermayeyi anlamak gerekmektedir. Bu iki farklı anlayışın hakim olduğu iki farklı dönem oluşturulan kurulları da etkilemiştir. Bu yüzden ülkemizin yönetim sisteminde ezelden beri var olan korporatist özellikli kurullarla (örneğin Asgari Ücret Tespit Komisyonu) son dönemlerde yaygınlaşan yönetişimci bağımsız kurulları (örneğin Enerji Piyasası Kurulu) da birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Yönetişimci kurulların en ayırtedici ortak özellikleri yetki kullandıkları sektör/sektörler tarafından finanse ediliyor olmaları ve 'sınırlı' kamu kaynaklarına bağımlı olmamalarıdır. Yine bu kurullar korporatist dönemin kurullarında olduğu gibi sadece yardımcı kurullar değil, asli kurullar; danışma ve öneri amaçlı kurullar değil, karar vermeye yetkili ve düzenleyici kurullar olmuşlardır. Bu tam anlamıyla geleneksel yönetim yapılmasından kopuşu ifade etmektedir (Sezen, 2003; 186).

Sonuç olarak Türk yönetim geleneğinde, biraz da milli burjuvazinin ve işçi sınıfının yeterli güçte olmadığı dönemlerin zorlamasıyla, vücut bulmuş olan solidarist korporatist anlayışını da biçimsel olarak yönetişim modeli içinde değerlendirebiliriz. Şöyle ki bu modelde sivil toplum yoktur, onun yerini sektörleri de temsil eden meslek örgütlenmeleri, iş-işçi-esnaf-köylü temsilci örgütleri almıştır. Belirleyici olan da sermaye değil, devlet örgütlenmesi; özel çıkar değil, kamusal çıkarıdır. Neo-liberal yönetişim modelinde ise sivil toplum oldukça etkindir. Ancak yukarıda da ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz gibi, temel belirleyici olan artık devlet değil, sermaye; kamusal çıkar değil piyasa dengesi, yani özel çıkarıdır. Bu modelde sendikalar da ancak "sivil toplumcu" bir çerçeveye sokularak yer aldıkları için etksizdirler. Zaten neo-liberal düzenin sivil toplumu ile sermaye gücü arasında güçlü bir ilişki vardır, bir nevi sivil toplum devlet gücünü azaltmak ve özellikle de devletin sosyal devlet niteliğini, yeri geldiğinde onu ikâme ederek etkisizleştirmek misyonuyla piyasa mekanizmasını besleyen bir örgütlenme alanını doldurmaktadır. Bu durumda bu şekilde etkinlik kazanan neo-liberal yönetişim modeli de, özünde halk katılımına, işçi sınıfının gerçek sınıfsal taleplerine kapalı olduğu için demokratik değildir. Üstelik bu model de solidarist korporatist modelde olduğu gibi en azından kamusal çıkarı temsil eden devlet otoritesi de zayıflatılmıştır. Kısacası korporatist yönetişim modeli de neo-liberal yönetişim modeli de demokratik değildir. Her iki modelde de gerçek anlamda sivil toplumun (demokratik kitle örgütlerinin) ve sendikaların etkinliği söz konusu değildir. Birinde devlet (veya hükümet) diğerinde sermaye belirleyici olmaktadır. Peki gerçek anlamda sendikaların, sivil toplumun dahil olduğu devletin de dahil olarak gücünü kaybetmek yerine kamusal sorumluluklarını yerine getirdiği iyi bir yönetişim modeli yok mudur? Evet böyle bir model -neo-liberal örnekleri de görülmekle birlikte- "çevresel yönetişim" adı altında oluşmaya, güçlenmeye başlamıştır. Gezeganimizi saran ve dünyanın geleceğini tehdit altında bırakacak düzeyde gidecek müzminleşen-yayılan ekolojik kriz, böyle bir modeli zorunlu kılmaktadır.

Sonuç Yerine: İyi Yönetişim Örneği Olarak Çevresel Yönetişim

İçinde bulunduğumuz ve son çeyrek asırda iyice hissetmeye başladığımız küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle kendisini gösteren ekolojik kriz, sivil toplumun liberal ideolojik özünün devre dışı kaldığı bir durum da ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte küresel ısınmanın nedeni olan çok uluslu şirketlere yönelik itirazlar ve eylemler geniş platformlarda emekçi orta sınıflarla ve toprağını, doğasını korumaya çalışan köylülerle büyüyen bir emek ve yaşam mücadelesine dönüşmeye başladı. Derinleşen iklim krizi, kısa vadede küresel toplum üzerinde ciddi tehditler oluşturması muhtemel çölleşme, kuraklaşma, susuzluk, aşırı betonlaşma, çöp-atık sorunları, iklim göçü ve bunlara bağlı olarak gerçekleşeceği öngörülen yaygın yoksullaşma, iş kayıpları, güvenlik sorunları ile birlikte kapitalist küresel düzeni de tehdit etmeye başlayınca sivil toplum ve yönetişim kavramları üzerinden yeni yaklaşımlar, bakış açıları ve örgütlenme-yönetme biçimleri geliştirildi. Bu süreçte önem kazanan ulus devletleri dönüştürüp küçültmek yerine iklim çözümü için sorumluluğa çağıran demokratik kitle örgütü misyonu taşıyan yeni bir sivil toplum anlayışı ve yönetişim modeli de ortaya çıktı. Çevreci değerler, iklim, su ve toprak hassasiyeti üzerine inşa edilen bu yeni sivil toplum, çokuluslu şirketlerden finansal destek alıp ulusal devletleri zayıflatmak yerine iklim krizinin yegane sorumlusu olarak gördükleri çokuluslu şirketlerin ekolojik emperyalist faaliyetlerini ve sanayileşmiş büyük kapitalist ülkelerin atmosfere karbon salarak elde ettikleri “kirli büyüme”yi engellemeyi şirketlerden ve devletlerden talep ediyorlar. Ulusal devletler de bazen birleşmiş Milletler bünyesinde bazen de AB gibi bölgesel birliktelikler içerisinde sorunun çözümünün ancak küresel işbirliği mümkün olabileceği idraki içerisinde gerçekleşen yeni “yeşil büyüme” yaklaşımlarını adeta hızlandırılmış bir program içerisine yerine getirmeyi hedefleyen stratejiler belirliyorlar ve bu süreçte sorunun çözümü için yeni yönetişim modelleri hayata geçiriliyor, ki bunlardan biri de “küresel çevresel yönetişim”dir.¹²

Çevre sorunlarının, özellikle de küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunun bütün dünya ülkelerini kapsayan küresel bir sorun olduğu ve bu sorunun an-

12. Çevresel yönetişim, katılımcıların/bileşenlerin (kamu yönetimi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel-ulusal-küresel inisiyatif grupları, çevreci network ağları...) sorun ve çözüme yönelik çatışmaları yönetmelerine, ortak fikir birliği ve güç birliği noktaları aramalarına, bu çerçevede kararlar almalarına ve eylemlerinden sorumlu olmalarına imkân sağlamak için politikaları, kurumları, prosedürleri, araçları ve bilgileri birbirlerine bağlayan ve uyumlu hale getiren süreç olarak tanımlanmaktadır (Saunier –Meganck, 2009; 29). Çevresel yönetişim, sorun çözümede kurumlar/örgütler arası işbirliği ve işbölümü mekanizmalarına dayanan bir olgu olmanın ötesinde akademik çalışma alanı olarak da ele alınmıştır. Bu çerçevede çevresel yönetişim, siyaset bilimi, hukuk, sosyoloji ve stratejiden gelen çalışmalarla disiplinlerarası bir bilimsel zemin de olmuştur (Lyon, 2009; 30). Çevresel yönetişim projelerinde bilimsel çalışmalar ve bilimsel bulgular önem kazanmaktadır. “Bilim, karar vericileri eğitecek ve kamuoyunun farkındalığını artıracaktır ve bu farkındalık da geleneksel bilgeliğin iddia ettiği gibi bilgili ve rasyonel politika seçimlerine yol açacaktır” (Jasanoff-Martello, 2004; 336).

cak devletlerin ve halkların güçlü işbirlikleri ile çözülebileceği anlayışından yola çıkılarak geliştirilen bu yönetim biçimi ilk başarılı örneğini delinen ozon tabakasının yarattığı tahribatlara karşı geliştirilen çözümlerle ortaya koymuştur. Gerçekten de devletlerin, halkı temsil eden çevreci örgütlerin güçlü işbirliği ile ortaya konan tepki, soruna neden olan kozmetik kapitalizmini dizginlemiş ve üretimini ozon tabakasına zarar vermeyecek şekilde baştan sona yenilenmeye zorlamıştır. Nihayetinde 1980'li yılların en önemli sorunu olan ozon tabakasının tahribatı 1990'ların sonuna doğru iyileşmeye başlamış ve ozon tabakası kendisini yenileyecek bir fırsat bulduğu için “doğal tamir” gerçekleşmiş ve sorun ortadan kalkmıştır. Ancak aynı başarı, iklim değişikliğinin baş sorumluları olan çok uluslu şirketlerin ve sanayileşmiş büyük devletlerin güçlü temsiliyetinin olduğu neo-liberal yönetim modeliyle çözüm bulunmaya çalışıldığı için küresel ısınma konusunda yaşanmadı, karar altına alınan çözüme yönelik politikalar ya hiç uygulanmadı, ya da çok yavaş hareket edildi (Young, 2021; 106). Küresel ısınmanın durdurulması için devletlere yükümlülükler veren onlarca uluslararası toplantı yapılmasına rağmen (1997'de Kyoto ile başlayan süreç) 2010'lı yıllara kadar hemen hiçbir somut gelişme gerçekleşmedi. Daha da ötesi bu süreçte çok uluslu şirketler ve onlarla iç içe olan bazı büyük devletler küresel ısınmanın insan kaynaklı olmadığını; kapitalist üretim ve tüketim sistemiyle bir alakasının olmadığını; gezegenin daha önce de (binlerce yıl önce) aynı iklim değişikliği durumuyla karşılaştığını; bu sürecin doğal bir süreç olduğunu ve bu konuda geliştirilen kıyamet senaryolarının bilim dışı olduğunu anlatan bir propoganda mekanizmasını devreye soktular, hatta bu konuda çoğunlukla bazı büyük şirketlerin sponsorluğunda “bilimsel” makaleler, çalışmalar, raporlar yayınlattılar. Kendilerine maliyetli sorumluluklar yükleyeceğini, kapitalist büyümeyi yavaşlatacağını düşündükleri çözüm reçetelerini devre dışı bırakmak için oldukça çaba sarfettiler ve çözümü yavaşlattılar.¹³

Ancak özellikle 2000'li yıllardan sonra küresel ısınmanın orataya çıkardığı sorunların kısa vadede küresel ekonomik düzeni de tehdit edeceği net bir şekilde anlaşılmaya başlandı. Bu aşamada sorunun bir an önce çözülmesi için çaba harcayan çevreci halk temsilcileri ve ulusal devletlerin baskılarıyla sorunu görmezden gelme devri sona ermek zorunda kaldı. Özellikle 2015 yılında gerçekleşen Paris

13. Çokuluslu şirketlerin ve bu şirketlerle hemhal olmuş büyük kapitalist devletlerin duyarsızlığı, gerçeklerin üstünü örteme çabaları çok eski tarihlere, konunun bir sorun olarak belirmediği dönemlere kadar gidiyor. Örneğin 1958 yılında Shell yöneticisi Charles Jones, petrol-otomotiv endüstrisinin atmosferde yaratacağı etkilere dikkat çekmiş ancak herhangi bir önlem alınmadığı gibi, konu kapatılmıştı. 1974'deki bir CIA raporunda iklim değişikliğine değinilmiş ve “tuhaf hava” nitelemesi yapılmıştı. Yine ABD Çevre Koruma Ajansı'nın (EPA) 1978 tarihli bir raporunda fosil yakıtlarının birkaç 10 yıl içinde atmosfere büyük zarar vereceğinden ve sera gazı etkisinden bahsedilmişti (Bell, 2021; 27; Oksijen, 9-15 Temmuz 1921). Bu tarihlerden sonra devletlerin, şirketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının katıldığı onlarca küresel toplantı yapılmasına rağmen, çeyrek asır boyunca sorunun çözümüne yönelik bir ilerleme sağlanamaması ve krizin giderek “göz göre göre” derinleşmesi açıkça göstermektedir ki, sermaye-devlet işbirliğiyle gerçekleşen neo-liberal küresel yönetim mekanizmalarında sınıfsal çıkarlar ağır basmakta sivil toplum ise sadece bu toplantılara demokratik bir görüntü kazandırma işlevi görmektedir.

İklim Zirvesi ile birlikte devletler (196 taraf devlet) -şirketleri de bu sürece katılmaya zorlayarak- dünyanın geleceğini (ve/veya küresel ekonominin geleceğini) kurtarmak için karbon miktarını azaltmak, hatta sıfıra indirmek doğrultusunda bir dizi kararlar almak zorunda kaldılar. Bu süreçte eski kapitalist düzeni revize eden “yeşil yeni düzen” adıyla yeni bir “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımı yaygınlaşmaya başladı. Avrupa Birliği’nin öncülük yaptığı küresel ısınmayı durdurmak için sıfır karbon stratejilerini büyük karbon salınımlarına yol açan ABD, Çin gibi ülkeler de takip ettiler. Üstelik örneğin Avrupa Birliği, Yeşil Mutabakat adıyla başlattığı “sıfır karbon” merkezli iktisadi politikalarını uygulamaya geçirirken küresel piyasaya da bu doğrultuda (sınırdan karbon vergisi gibi mekanizmalarla) yön vererek çok uluslu şirketlerin de bu sürece ayak uydurarak üretim mekanizmalarını yeniden yapılandırmalarını zorunlu hale getirdi. ABD ve Çin gibi karbon yüklü ekonomiler de kendi çevrelerinden sıfır karbon taahhüdü vererek “yeşil yeni düzen” stratejileri ortaya koydular. Bu süreçte sınırsız kapitalist büyüme sorgulanırken ülkeler için “yeşil büyüme”, -çok tartışmalı ve sorunlu bir kavram olmakla birlikte- şirketler için de “yeşil kapitalizm” kavramı tartışmaya açıldı (Satır Reyhan, 2023; 213). Görüldüğü gibi ekolojik krizin ortaya çıkardığı yeni küresel dengeler ve zorunlu ekonomik anlayışlar, küresel aktörlerin güç dengelerini değiştirmiş, ekolojik kriz sorumlusu olarak kabul edilen çok uluslu şirketlerin en azından hegemonik gücü sarsılmaya ve devletlerin ve çevre örgütlerinin küresel işbirliğindeki öncü rolleri belirginleşmeye başlamıştır. Elbette bu süreçte eski düzenin neo-liberal yönetim mekanizmalarının da devrini doldurup yerini zorunlu olarak küresel çevresel yönetim mekanizmalarına bırakmaya başladığı net biçimde gözlemlenmektedir.

Peki çevresel yönetişimin bileşenleri nelerdir, içeriği hangi koşullarda nasıl ve ne biçimde belirlenmiştir? Öncelikle söylemek gerekir ki, çevresel yönetişimde aktörler önceki neo-liberal yönetim modelinde olduğu gibi az sayıda bileşenin (devlet, sermaye ve sermaye tabanlı sivil toplum) belirleyici olduğu, çok sayıda bileşenin pasif olduğu bir yapılanma değildir, son derece zengin, değişik ve etkin bir bileşen topluluğu vardır. Yönetişimin uğraşlarının (ekolojik kriz) zorunlu gereğince çok farklı bölgelerden, yerel topluluklardan, yerel yönetimlerden değişik sosyal etkileşim alanlarından katkı alabilme potansiyeline sahiptir (Lemos-Agraval, 2009; 69). Morin ve Orsini, küresel çevresel yönetişimin bu anlamda farklı özelliklerini ve özgünlüklerini şu şekilde ifade etmişlerdir: “Birincisi, küresel çevresel yönetişim; yenilikçi kavramlarla; alışılmışın dışında fikirlerle dolu benzersiz ve bazen şaşırtıcı bir akademik alandır. İkincisi, küresel çevresel yönetişim, homojen bir aktivist grubun oluşturduğu yalnızca “yeşil” bir alan değil, bunun daha da ötesinde hararetli tartışmaların ve ihtilafların körüklediği çeşitli bir alandır. Üçüncüsü, küresel çevresel yönetişimin toplumlarımız üzerinde çevresel kaygıların çok ötesine geçen ve güvenlik, ticaret, tarım, sağlık ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi konu alanlarını kapsayan geniş etkileri vardır”(Morin-Osini; 2021; xiii). Ayrıca çevresel yönetişimin bir politika etkinliği ile birlikte demokratik

meşruiyete de önem veren bir “müzakereci demokrasi” örneği olduğu ifade edilmektedir. Kapsamlı istişare sürecinin işletildiği müzakereci demokrasi niteliğinden dolayı küresel çevresel yönetişimin hem etkili kararların alınmasına hem de bu etkili kararların yüksek meşruiyet düzleminde uygulamaya geçirmeye elverişli olduğu belirtilmiştir. Bu aynı zamanda adeta sadece insanları değil bütün diğer canlıları, ekosistemleri de temsil eden bir “yeşil demokrasi” örneği olarak da nitelendirilmiştir. İklim değişikliği, biyoçeşitliliğin korunması, enerji güvenliği gibi birçok küresel konu bu müzakereci, yeşil demokrasi niteliğiyle işleyen çevresel yönetim sürecinde uygulamaya geçirilmiştir (Dryzek, 2021; 100-102).

Çevresel yönetim modelinde, herşeyden önce çevre sorunlarının temel sorumlusu olarak kabul edilen çokuluslu şirketleri ve sorumlu devletleri sorgulayan, çözüme zorlayan etkin bir sivil toplum ağı söz konusudur. Artık sivil toplum, gerçek anlamına yani demokratik kitle örgütü fonksiyonuna daha yakın bir çalışma biçimi ortaya koymaya başlamıştır. Bu çalışma biçiminde sivil toplum, gücünü, (elbette farklı neo-liberal örnekleri de mevcut olmakla birlikte) sermaye desteğinden, sermaye finansmanından ziyade küresel network-iletişim ağından, küresel kolektif inisiyatif gücünden almaktadır. Özellikle BM iklim müzakerelerinde etkin kararlar alınmasında bu sivil toplum ağının etkileri ve gücü büyük olmuştur. Örneğin 2015’te imzalanan ve çözüme yönelik daha etkin, güçlü bir irade beyanı ortaya koyan Paris İklim Antlaşması’nda bu network ağının ulusal devletlerle olan işbirliğinin etkisi büyük olmuştur. Başka bir örnek de su hakkıyla ilgilidir. Küresel çevresel yönetim mekanizmasının işletilmesini sağlayan çevreci sivil toplum ağlarının gücü ve etkisiyle su hakkı platformlarının talebi olan suya erişimin insan hakkı olarak kabul edilmesi için ortaya konan gayretler sonuç vermiş 2010 yılında BM Genel Kurulu’nda 122 ülkenin imzasıyla alınan kararla, su hakkı insan hakkı olarak kabul edilmiştir (Reyhan-Satır Reyhan; 2019;139). Sonuç olarak, büyük şirketlerin-büyük devletlerin sorumsuz büyümecilik ve doğayı metalaştırma ideolojisi neticesinde gerçekleşen ozon tabakasının tahribatı ile başlayıp iklim krizinin derinleşmesine kadar süren bir dizi çevre sorununun yarattığı kirli atmosfer altında başlayan, gelişen çevresel yönetim (Saunier –Megenck; 2009; 23), neo-liberal yönetim modelinden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Herşeyden önce bu modelde devletten piyasaya egemenlik devrinden ziyade sorumluluk paylaşımı söz konusu olmakta, devletlerin sorumlu-sosyal yanı neo-liberal yönetim modelinde görüldüğü gibi küçültülmek yerine güçlendirilip ekolojik krizi çözmek üzere hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Burada ekolojik krizin esas sorumluları metropol devletler ve çokuluslu şirketler olarak kabul edildiği için, mağdur olan halkın temsilcilerinden oluşan sivil toplum (çevre inisiyatifleri-çevre örgütleri) en önemli-etkin bileşen olduğu gibi, bu bileşenin en büyük destekçisi doğa ile birlikte aynı sömürüm çarkında yer alan ve aynı muhatabın (şirketler, kapitalizm, neo-liberalizm) mağduru olan emekçiler ve onların temsilcisi sendikalar olacaktır.

Kaynakça

- Akkaya, Yüksel. "Kalkınma, Korporatizm ve İşçi Sınıfı." *Memleket Siyaset ve Yönetim Dergisi*, 2.3 (2007): 178.
- Akşit, Bahattin. Laikleşme Tipolojisi ve Türkiye'deki Laiklik Deneyimi. A. Öncü ve O. Tekelioğlu (der.). *Şerif Mardin'e Armağan* (ss.98). İstanbul: İletişim Yay., 2005.
- Amin, Samir. V. *Enternasyonal İçin*. Çev. Fikret Başkaya. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2007.
- Başkaya, Fikret. "Şu Çılgın Türklerin STK'ları", www.sendika.org, 5 Haziran 2009.
- Bell, Alice. *Our Biggest Experiment: A History of the Climate Crisis*, Bloomsbury Sigma, 2021.
- Black, Antony. "Sivil Toplum", *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*. (Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kılıç), Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Boratav, Korkut. "Küreselleşme Politikaları ve Kamu Hizmeti." *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyum Kitabı* (2004): 12.
- Çavdar, Tevfik. "Türkiye'nin Ulusal Egemenliğini Yitirme Süreci", *Memleket Siyaset-Yönetim (MSY)*, Mayıs 2006/1, 41-56.
- Dryzek, John. "Global Deliberative Democracy", *Essential Concepts of Global Environmental Governance* (Ed. Jean-Frederic Morin - Amandine Orsini), New York: Routledge, 2021.
- Ertürk, İsmail. "Governance or Financialization: The Turkish Case." *Competition & Change* 7. 4 (2003): 185-204.
- Fonseca, Marco. *Gramsci's Critique of Civil Society Towards a New Concept of Hegemony*, Routledge, New York and London.
- Fukuyama, Francis. *Devlet İnşası*. Çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Güler, Birgül Ayman. *Devlette Reform Yazıları*. Ankara: Paragraf Yayınları, 2005.
- Hirst, Paul Q. ve Graham Thompson. *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Çev. Ç. Erdem ve E. Yücel. Ankara: Dost Yayınları, 2003.
- Jananoff, Sheila – Martello, Marybeth L. "Knowledge and Governance", *Earthly Politics, Local and Global in Environmental Governance* (Ed. Sheila Jananoff – Marybeth L. Martello), MIT Press, 2004.
- Lemos, Maria Carmen – Agraval, Arun. "Environmental Governance and Political Science", *Governance for the Environment New Perspectives* (Ed. Magali A. Delmas-Oran R.Young), Cambridge University Press, 2009.
- Lyon, Thomas P. "Environmental Governance: An Economic Perspective", *Governance for the Environment New Perspectives* (Ed. Magali A. Delmas-Oran R.Young), Cambridge University Press, 2009.
- Macdonald, Laura. "Kostarika'da Sivil Toplum Kuruluşları ve Katılımcı Kalkınma Çalışması". Henri Veltmeyer ve Anthony O'Molloy (der.). *Neo Liberalizmi Aşmak*. Çev. Beyol-Emel Kahraman. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007.
- Maga, İlker. "Sivil Toplum Devletin Büyümesidir". M. Çulhaoğlu, K. Okuyan, İ. Maga (der.). *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*. İstanbul: YGS Yayınları, 2001.
- OECD. *Türkiye'de Düzenleyici Reformlar: Ekonomik İyileşme İçin Önemli Destek: Yönetişim*. OECD: 2002 <http://www.basbakanlik.gov.tr>
- Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Lajugie, Jean De. *İktisadi Doktrinler*, (Çev. Necmettin Mete), İstanbul : Remzi Kitabevi, 1965.

- Pelczynski, Z.A. "Dayanışma ve Polonya'da Sivil Toplumun Yeniden Doğuşu 1976-81", *Sivil Toplum ve Devlet/Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (Ed. John Keane), İstanbul : Ayrıntı Yayınları, 1988.
- Reyhan, Hakan. "Kapitalizmin İnsanı" *Ulusal Dergisi* 8 (2003):25
- Reyhan, Hakan-Satır Reyhan, Ayşen. "Su Hakkının Hukuki Güvencesi Nasıl Olmalı?", *Yerel Siyaset*, (Ed. Hakan Reyhan-Ayşen Satır Reyhan), Ankara: Palme Yayınevi, 2019.
- Satır Reyhan, Ayşen. "Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim 2023, s.211-224.
- Saunier, Richard E. -Meganck, Richard A., *Dictionary and Introduction to Global Environmental Governance*, London: Earthscan, 2009.
- Schade, Jeanette. *Proje Sahipleri ve Karşıtı Güçler Arasında: Ulus İnşası Sürecinde Hükümet Dışı Örgütler*. Jochen Hippler (der.). *Ulus İnşası*. Çev. Algan Sezgintüredi ve Burhan Şayli. İstanbul: Versus Yayınları, 2007.
- Sezen, Seriyen. *Türk Kamu Yönetiminde Kurullar*. Ankara: TODAİE Yayınları, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları, 1992.
- Sassoon, Anne Showstack, "Sivil Toplum", *Marksist Düşünce Sözlüğü* (Yayın Yönetmeni: Tom Botto-more), (Çev. M. Özbek ve T. Güney), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Young, Oron R. "Global Environmental Governance", *Essential Concepts of Global Environmental Governance* (Ed. Jean-Frederic Morin - Amandine Orsini), New York: Routledge, 2021.
- Zadek, Simon. "Civil Society and Market", *The Oxford Handbook of Civil Society* (Ed: Michael Edwar-das), Oxford University Press, 2011.

